

Rok SMRDELJ
Oddelek za sociologijo,
Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani

Roman Kuhar (ur.)
Identitete na presečišču kriz
Znanstvena založba Filozofske
fakultete, Ljubljana 2019,
192 str., 19,90 EUR
(ISBN 978-961-06-0171-5)

Zbornik *Identitete na presečišču kriz* (2019) sestavlja osem prispevkov, pod katere so se podpisali raziskovalci in raziskovalke v programski skupini *Problemi avtonomije in identitet v času globalizacije*, ki od leta 1999 deluje na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Čeprav so besedila v zborniku izjemno heterogena in raznolika po predmetu obravnave, metodologiji in temeljnih epistemoloških izhodiščih, jim je skupno vprašanje identitete v sodobnem populistično-nacionalističnem kontekstu, ki ga determinira presečišče različnih kriz (npr. ekonomske, begunske in varnostne). Identiteta se v zborniku zarisuje kot osrednja konceptualna kategorija, v katero je inherentno vključena problematika družbenih razmerij, ki se konstituirajo med globalnim in lokalnim ter med dominantnim in marginalnim, ta razmerja pa imajo odločilno vlogo za razumevanje (de)konstrukcije (nad) nacionalnih, regionalnih in manjšinskih identitet.

Teh razmerij – in identitet, ki se strukturirajo okrog njih – pa ne moremo ustrezno razumeti, če jih ne

kontekstualiziramo v najširšem možnem okviru, ki ga predstavlja proces globalizacije. Ta je tematizirana v uvodnem prispevku, v katerem Damjan Mandelc prek analize različnih teoretskih pristopov pokaže na njeno kompleksnost, protislovnost in konceptualno izmuzljivost. Čeprav nekateri prominentni teoretiki (npr. Beck, Held in Tomlinson) soglašajo, da je globalizacija oslabila nacionalno državo in okrepila vpliv transnacionalnih struktur, pa v skladu z njenimi protislovnimi učinki hkrati tudi velja, da je reverzibilno pripomogla h krepitvi nacionalnega in lokalnega (npr. Scholte). Mandelc to dvojnost aplicira na poosamosvojitveno Slovenijo, ki je zlasti zaradi želje po ekonomski varnosti stopila naproti evropskim integracijskim procesom, vendar pa je zatajila na področju varovanja manjšin, katerih položaj predstavlja lakmusov papir demokratične kulture. Slovenska ustava navaja le italijansko in madžarsko manjšino, medtem ko manjšine, obravnavane v zborniku, v pravnem smislu ne obstajajo, piše Mandelc. To je verjetno posledica ene izmed osrednjih ugotovitev zbornika, in sicer da slovenska nacionalna identifikacija ne temelji na predpostavkah zamišljanja večkulturne identitete.

Kot njen antipod se pojavlja ekskluzivna, »nacionalistična« konceptija pripadanja, ki je v odnosu do evropske identitete in evropskosti tematizirana v prispevku Marinka Banjaca, v katerem se seznanimo z relativno dolgo zgodovino tega zapletenega razmerja. Čeprav ideje o

Evropi kot enotnem kulturnem prostoru najdemo že pri razsvetljenskih avtorjih, pa dobi diskurz gradnje evropske identitete institucionalno podlago šele po drugi svetovni vojni, ko je bila kategorija nacionalne države pojmovana kot zastarela politična forma, kot gojišče skrajnih nacionalističnih ideologij, ki so rezultirale v genocidu in vojnah. Banjac presega samoumevnost pozicioniranja globalno vs. lokalno, saj argumentira, da se evropska identiteta ne izključuje z nacionalno, kajti prav posamezne nacionalne identitete predstavljajo prvi pogoj in vir legitimnosti za skupno nadnacionalno delovanje. Še več, prav projekt Evropske unije naj bi bil zaslužen za ohranitev nacionalne države (npr. Milward). Kljub temu je Evropska unija pri (skrajnih) nacionalističnih gibanjih širom Evrope pojmovana kot projekt elit, ki neuspešno naslavlja glavne probleme sodobne družbene realnosti. Navkljub odklonilnemu odnosu do projekta EU pa se prav taista gibanja naslanjajo na ideološko podlago »skupne« evropske zapaščine, ki naj bi jo določali judovsko-krščanski temelji.

V naslednjem prispevku Ana Ješe Perković proučuje transformacijo slovenske nacionalne identitete v luči deglobalizacijskih procesov. Z njimi demonstrira, kako globalizacija deluje lokalno in sproža tudi obratne procese (populizem, nacionalizem, protekcionizem), ki pa ne prinesejo manj globalizacije, temveč njeno lokalno reakcijo. Kot obdobje intenzivne deglobalizacije definira čas med pojavoma globalne finančne krize

2007 in evropske begunske krize 2015. Znotraj tega okvira ugotavlja omilitev poosamosvojitvenega nacionalizma, ki v obdobju gospodarske krize ni pričakovano vodil v porast ksenofobije, temveč v t.i. horizontalno solidarnost z izkoriščanimi migrantskimi delavci iz držav nekdanje Jugoslavije, ob tem pa je bilo porušeno vertikalno zaupanje v gospodarsko in politično elito.

Horizontalna solidarnost pa je poniknila s pojavom begunske krize v letu 2015, ko je varnostni diskurz v dominantnih medijih preglašil humanitarnega. Ta obrat je prispeval k nastanku še ene izmed dveh »lukenj« v slovenski demokraciji, ki ju Tjaša Učakar vzame za izhodišče svojega prispevka. Obe imata osnovo v *Zakonu o tujcih*, ki je najprej v začetku 90. let – v nasprotju z vrednotami slovenske osamosvojitve – vzpostavil pravno podlago za izvedbo izbrisa, pozneje, v letu 2017, pa je bil – navkljub kršitvi slovenske ustave in mednarodnopravnih zavez s področja varovanja človekovih pravic – sprejet kot odziv na povečano priseljevanje v Evropo. Avtorica analizira diskurz in argumentacijo parlamentarnih razprav, ki so ustvarile obe »luknji«. Njuni skupni značilnosti sta hierarhizacija in suspenz človekovih pravic, utemeljen z naturalizacijo ločnice »mi« vs. »oni«, kjer »nam« pripada več pravic kot »njim«.

Enak strukturni dualizem zasledimo tudi pri dveh manjšinskih identitetah, opredeljenih na osnovi spola in spolne usmerjenosti, ki ju Milica Antić Gaber in Roman Kuhar obravnavata

skozi historično genezo politik enakosti na področju spola in seksualnosti ter njuno umeščenost v akademsko institucionalno okolje. Težišče prispevka je posvečeno uporabi proti tem politikam, natančneje gibanju proti t.i. teoriji spola, ki deluje globalno in – v nasprotju s kontinuiteto predhodnih antigibanj – uporablja nove taktike in politični diskurz, ki se sklicuje na človekove pravice. Ne samo da v Sloveniji ni prostora za zamišljanje in udejanjanje večkulturne identitete pozicije, zdi se tudi, da je temu komplementarna prevladujoča heteronormativna matrica zamišljanja spolne identitete in odnosov med spoloma, ki se je najeklatantneje manifestirala v padcu dveh referendumov, vezanih na vprašanje istospolnih partnerskih zvez in družin. S tem – pa tudi z mnogimi drugimi akcijami in pobudami akterjev proti teoriji spola – se je potrdila stara/nova sociološka maksima o večni nesamoumevnosti že izbojevanih politik enakosti.

Etničnim in spolnim manjšinam se v prispevku Anje Zalta pridružijo še religijske. Avtorica z analizo notranje heterogenosti slovenske muslimanske skupnosti implicitno dekonstruira zdravorazumsko in v javnem diskurzu pogosto prisotno tiho podmeno o islamu kot homogeni in monolitni družbeni entiteti. S teoretičnimi in empiričnimi argumenti ilustrira glavni vir kolizije med muslimanskimi skupnostmi v Sloveniji (in Evropi), ki ga povzema vprašanje, kako postati integralni del evropske sekularne družbe, ne da bi bila pri tem

okrnjena tradicija in bistveni elementi muslimanske religije. Čeprav je težko podati dokončno rešitev, se vendarle zdi, da lahko upoštevanje pluralizma teorij – vključujoč koncept evroislama (Ramadan in Tibi) – in empiričnih dejstev – npr. razumevanje zgodovinskega stika evropskega (in slovenskega) prostora z islamom – pomaga razrahljati marsikatere predsodke evropskih družb, ki vodijo v unifikacijo in simplifikacijo »drugega«.

Obravnavo manjšinskih identitet zaokroža epistemološka refleksija Jožeta Vogrinca o vlogi kritične diskurzivne analize v raziskovanju medijskih reprezentacij družbenih manjšin. V ospredju prispevka je raziskava *Mediji za državljane* (2006), v kateri so sodelavci in sodelavke Mirovnega inštituta ugotovili precejšnje tematske in količinske razlike v medijskih reprezentacijah treh manjšin: Romov, muslimanov ter gejev in lezbijk. Te razlike, pravi Vogrinc, je mogoče pojasniti z rutinskimi praksami dominantnih medijev, katerih sprememba je prvi pogoj za trajno spremembo načina, kako mediji poročajo o deprivilegiranih družbenih skupinah. Ni dovolj, da negativno medijsko poročanje, ki ga ugotavlja vsebinska analiza diskurza, zamenjamo s pozitivnim: pomembneje je, da naslovimo produkcijske pogoje medijskega diskurza izbranih družbenih manjšin, ki so dejanski vzrok za stereotipno medijsko poročanje. Povedano drugače, sprememba medijskega poročanja ne bo nujno vodila do spremembe družbenega položaja manjšin. Četudi se avtor z rutinami in njihovimi

pogoji reprodukcije ne ukvarja, pa pozornost nameni formalnemu in vsebinskemu interpretativnemu okviru, ki določa hierarhijo medijskih vsebin in načine poročanja, to dvoje pa je odločilno za razumevanje v raziskavi ugotovljenih empiričnih razlik med medijskimi reprezentacijami posameznih manjšin. Prav privatizacija in komercializacija medijev ter pojav medmrežja so v temeljih preoblikovali kanonsko razvrstitev tematskih področij informativnih medijev, s tem pa se je spremenilo tudi poročanje o manjšinah. Njihovo (samo) reprezentacijo v »informatijski družbi« ogroža hiter pretok sovražnih in lažnih informacij prek družabnih omrežij, kjer mnenje (anonimnih) posameznikov pridobi javen značaj.

Da je zamišljanje in udejanjanje večkulturne identitete pereč izziv za slovensko družbo, nam izpričuje tudi romaneskna in filmska produkcija na temo »čefurstva«, ki jo v sklepnem prispevku analizirata Ana Vogrinčič Čepič in Polona Petek. Njuna študija, ki izhaja iz opusa Gorana Vojnovića, osvetli pomenljiv razkorak: »čefurska« literatura in film s prikazovanjem bridkih usod glavnih junakov v splošnem pesimistično sporočata, da je slovensko identiteto težko udejanjati, če nisi rojen kot Slovenec, hkrati pa visoko število prodanih izvodov/vstopnic, najprestižnejše nacionalne nagrade in naklonjeni kritiški odzivi govorijo o izjemno pozitivni recepciji. Kako pojasniti diskrepanco med

tako veliko popularnostjo umetniških del »čefurskega« žanra in še vedno prevladujočo etnonacionalistično koncepcijo slovenstva, ki pripadnike etničnih manjšin obsoja na obstranstvo? Je razlog za popularnost v izvorni upodobitvi subverzivnega preseganja oblastnih razmerij, ki ga prakticirajo glavni junaki, umeščeni na križišče različnih identitet in okolij? Gledano nekoliko širše je na delu verjetno tudi specifičen oblastni mehanizem, ki s podeljevanjem »vidnosti« in »glasu« določeni manjšini ustvarja občutek navidez strpne in demokratične družbe, v katero so deklarativno vključeni vsi, a le dokler niso artikulirane konkretne politične pobude, ki utegnejo ogroziti prevladujoča razmerja moči.

Zaradi tovrstnih preliminarnih iztočnic, ki se porajajo domala ves čas med branjem in nas usmerjajo onkraj uveljavljenih medijskih predstav in mnenj, je zbornik pomembno izhodišče za nadaljnje raziskovalno delo. Ne predstavlja le najaktualnejših problematik slovenske družbe na področju globalizacije, avtonomije in identitete, ampak nam daje tudi vpogled v epistemološko identiteto članov in članic programske skupine. To pa ne pomeni, da ne nagovarja širše javnosti. Nasprotno, zaradi lucidnega sloga in tehtnih uvidov ga lahko v roke vzamejo vsi humanistično zainteresirani in družbeno angažirani akterji. Če ne zaradi česa drugega, pa vsaj zaradi splošne razgledanosti.